

'Ieder mens heeft een leraar en een leerling nodig'

In gesprek met Ko Zwanenburg

Zijn naam was de afgelopen tijd al een paar keer in *De Orgelvriend* te lezen: Ko Zwanenburg, cantor-organist van de Nicolaïkerk in Utrecht. Dorien Schouten sprak met waardering over hem als haar eerste orgelleraar, en voor de Sweelinck-special vroegen we hem naar zijn ervaringen met het naar Nederlands beroemdste componist vernoemde orgel in de Nicolaïkerk. Voor dit nummer gingen we uitgebreid in gesprek met deze gedreven kerkmusicus die zijn grootste voldoening haalt uit samenwerking met anderen.

Als zoon van een dominee kwam Ko al op jonge leeftijd in aanraking met het orgel. "We woonden in Huizen naast de Nieuwe Kerk, waar mijn vader predikant was. Al snel was ik gefascineerd door het orgel en was ik zondags boven bij de organist te vinden. Thuis hadden we een elektronicum, maar het was natuurlijk veel leuker en inspirerender om in de kerk te spelen. Voordat ik 's morgens naar school ging, had ik daar meestal al een uur zitten orgelen. Na schooltijd ging ik eerst voetballen maar daarna haastte ik me weer naar de kerk. Mijn eerste orgel-leraar was Okke de Boer, een enthousiaste onderwijzer die goed kon improviseren. Hij sloot de les altijd af door mij een stuk voor te spelen. Zijn improvisaties probeerde ik te onthouden en na te doen. Vanaf mijn twaalfde begeleidde ik diensten op diverse plekken in het Gooi."

In zijn tienerjaren kwam Ko terecht bij Jean Telder, destijds cantor-organist van de Goede Herderkerk in Hilversum. "Daar ging een nieuwe kerkmuzikale en liturgische wereld voor mij open. Ik ging meezingen in de cantorij en mocht die op een gegeven moment ook begeleiden en dirigeren. Jean stuurde me naar de cursus Kerkmuziek III, die hier in de Nicolaïkerk werd gegeven. Daar had ik onder anderen Maarten Kooij en Johan Spelde als docenten. Met mijn 16 jaar was ik de jongste deelnemer. Er werd ook aandacht besteed aan improvisatie, dat gebeurde op het koororgel." Lachend: "Tijdens die lessen zat ik meestal verlangend naar het grote orgel te kijken. Uiteindelijk werd die wens vervuld."

BREDE OPLEIDING

Op aanraden van Maarten Kooij ging Ko na het behalen van zijn middelbare-schooldiploma in Utrecht studeren aan het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek (NIK). "Dat was een heel brede opleiding, een combinatie van in mijn geval drie studies: koordirectie, piano en orgel. De lessen koordirectie volgde ik bij Reinier Wakelkamp, piano bij Theo Saris (die zelf had gestudeerd bij Albert de Klerk en Jan Wijn) en orgel eerst bij Elly Kooiman en daarna bij Kees de Wijs. Het NIK was van origine rooms-katholiek, waardoor ik als protestantse jongen in aanraking kwam met veel voor mij nieuwe kerkmuziek zoals het gregoriaans. Er was ook een schola die vier keer per week zong onder leiding van Anton Vernooij. Verder waren er koorklassen van onder anderen Willem Vogel en Arie Eikelboom, waarin we op het cantorschap werden voorbereid. Ja, in die tijd heb ik ontzettend veel geleerd. Bij Elly Kooiman heb ik me vooral in de oude muziek bekwaamd.

Archief *De Orgelvriend*

Johan Spelde (1923-2005).

JOOST VAN BEEK
(TEKST EN FOTOGRAFIE)

tenzij anders vermeld

Het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek begin jaren '80.

Zij was als oud-leerling van Gustav Leonhardt, Piet Kee en Anton Heiller specialist op dat gebied. Kees de Wijs, die destijds ook de organist van het Amsterdamse Concertgebouw was en ons daar regelmatig mee naar toe nam, heeft de interesse voor eigentijdse muziek gewekt.”

Na de afronding van de studie aan het NIK volgden nog twee jaren orgelstudie bij Jan Welmers aan het Utrechts Conservatorium. “Bij Jan heb ik twee fantastische jaren gehad. Wat ik zo aan hem waardeerde was dat hij dacht vanuit de persoonlijkheid van de student. Als docent kon hij verschillende benaderingen waarderen. Hij legde je

geen dingen op, maar ging liever met je in gesprek waarom je iets op een bepaalde manier speelde. Met een houding zoals die van de ‘oudemuziekpolitie’, die precies wist hoe je oude muziek moest spelen, had hij moeite. Veel oude muziek heb ik overigens

niet bij Jan gestudeerd, we deden vooral romantiek en nieuwe muziek. Op mijn examen heb ik onder meer *Les Corps Glorieux* van Messiaen uitgevoerd. Ook heb ik toen op verzoek van Jan de première van zijn *Invocazione* gespeeld, dat vond ik een grote eer. Na mijn studie hebben we altijd contact gehouden. Bij uitvoeringen van zijn composities is hij altijd nauw betrokken. Hij bezoekt ook regelmatig mijn concerten en geeft mij goede feedback.”

Vrijheid ervoer Ko ook bij Bert Matter, bij wie hij in Zutphen lessen improvisatie volgde. “Bert bracht structuur aan in mijn improvi-

seren, op een heel aanstekelijke manier met veel humor. Dan zette hij bijvoorbeeld zijn stopwatch aan en zei: je gaat nu precies zes minuten improviseren.” Als improvisator is Ko vrijwel alleen tijdens diensten te horen. Een bewuste keuze? “Ja, eigenlijk wel. Tijdens een dienst kun je met een improvisatie inspelen op wat er gebeurt, je kunt kleur en sfeer aanbrengen. In de woorden van Bert: improviseren is illustreren. Improviseren om het improviseren ligt mij minder.”

KLAASKERK

Zijn eerste vaste aanstelling als kerkmusicus kreeg Ko in de Morgensterkerk in De Bilt. Daar werd hij als tweedejaars kerkmuziekstudent benoemd tot cantor-organist. “Een liturgische gemeente, waar ik mijn muzikale ei goed kwijt kon en een heel fijne tijd heb gehad. Na het behalen van mijn DM-diploma ben ik er nog een jaar gebleven.”

In 1988, na het afronden van de UM-opleiding, kwam hij in de Utrechtse Marcuskerk terecht. Dat was destijds een zogenoemde III-kerk: de kerkmusicus was door de Protestantse Gemeente Utrecht ingeschaald in niveau III. “Na mijn benoeming is de Marcuscantorij van start gegaan. Ook werd er een Jeugdcantorij opge-

BIOGRAFIE

1963	Geboren in Stavenisse op 30 mei
1975-1981	Tweede organist Nieuwe Kerk Huizen
1979-1982	Tweede organist Goede Herderkerk Hilversum
1979-1981	Opleiding Kerkmuziek bevoegdheid III
1981-1987	Studie aan het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek Hoofdvakken: Orgel, Piano en Kerkmuziek
1982-1988	Cantor-organist Morgensterkerk De Bilt
1987-1989	Studie Uitvoerend Musicus Orgel bij Jan Welmers aan het Utrechts Conservatorium Diploma met eervolle vermelding uitvoering twintigste-eeuwse muziek
1988	Eerste prijs afdeling Romantiek op het Nationaal Orgelconcours voor Conservatoriumstudenten te Leiden
1991-1993	Studie Improvisatie bij Bert Matter aan het Arnhems Conservatorium
1988-2007	Cantor-organist Marcuskerk Utrecht
2004-heden	Cantor-organist Nicolaïkerk Utrecht
2004-heden	Artistiek adviseur Stichting Culturele Evenementen Nicolaïkerk (samen met Berry van Berkum en Fokko Oldenhuis)

Coll. Ko Zwijnenburg

richt. Niet veel later ging de Marcuskerk van III naar II, daaruit sprak veel waardering. De Marcuscantorij bleef ook buiten Utrecht niet onopgemerkt, we werden gevraagd voor het NCRV-radioprogramma *Woord op Zondag*. Je begrijpt dat het in zo'n omgeving prettig werken was."

In 2004 kwam de functie van cantor-organist in de Nicolaïkerk vrij. Ko solliciteerde met succes. "De eerste jaren kon ik deze functie nog combineren met mijn werkzaamheden in de Marcuskerk, maar dat bleek in de praktijk steeds lastiger vol te houden. In 2007 ging ik helemaal over." Ko voelt zich in de Klaaskerk, zoals het godshuis in de volksmond heet, als de spreekwoordelijke vis in het water. "Inderdaad, we hebben hier twee fantastische orgels in een schitterende ruimte, zowel qua inrichting als qua akoestiek. Heel inspirerend!" Na het aantreden van Ko vernieuwde de Nicolaïcantorij zich. Daarnaast werd er ook een Vespercantorij opgericht, grotendeels bestaande uit leden van de Marcus- en Nicolaïcantorij. "Net als destijds in de Marcuskerk werd en wordt er in de Nicolaïkerk geïnvesteerd in kerkmuziek. Met beide cantorijen voerde ik een breed scala aan kerkmuziek uit: van gregoriaans tot hedendaags. Hoogtepunten waren en zijn voor mij de Bach-cantates en zijn *Weihnachtsoratorium* en *Osteroratorium*".

De Nicolaïkerk gezien vanuit de Museumtuin.

NIEUWE COMPOSITIES

Aan de samenwerking met zijn directe collega Stephen Taylor denkt Ko met genoegen terug. "Stephen was naast een uitstekend musicus een goed organisator. Als artistiek adviseur was hij betrokken bij de Stichting Culturele Evenementen Nicolaïkerk (kortweg SCEN). Stephen had een brede blik, kon goed buiten bestaande kaders denken en was niet bang voor experimenten. Die instelling kenmerkt ook de SCEN, waarvan ik nu een van de artistiek adviseurs ben. We hebben nog steeds veel aandacht voor hedendaagse muziek en jong talent. De vele

'nieuwe muziek activeert je luisterhouding'

mogelijkheden van het grote orgel nodigen daar erg toe uit. Verschillende componisten, zoals Ton Bruynèl en Ad Wammes, hebben speciaal voor dit instrument gecomponeerd. In 2016 hebben we in het kader van het zestigjarig bestaan van het hoofdorgel een compositieopdracht gegeven aan de jonge componist Christiaan Richter. En op dit moment zijn we bezig met een compositieopdracht aan een andere jonge componist, Dianne Verdonk, dat gaat om een stuk voor koor, elektronica, strijkers en orgels. Verder werken we samen met de Hogeschool voor de Kunsten. Zo hebben we in januari altijd de *Open Performance Site* voor en door studenten. Dat concept bestaat volledig uit nieuwe

Jan Welmers

composities en videokunst, speciaal gemaakt voor de ruimte van de Nicolaïkerk. Het vocale aandeel wordt stevast verzorgd door het koor Neon onder leiding van Fokko Oldenhuis."

(JAZZ-)VESPERS

In 2011 volgde Berry van Berkum Stephen Taylor op als organist. "Met zijn heel eigen stijl van improviseren, zijn kennis en vaardigheden op het gebied van de jazzmuziek en als componist voegt hij veel toe aan de kerkmuzikale praktijk van de Nicolaïkerk. We vullen elkaar goed aan." Vanwege de fusie tussen de Marcuskerk en de Nicolaïkerk trad Karel Demoet in 2017 toe tot het team van Nicolaïkerkmusici. "Daardoor moest het een en ander worden gereorganiseerd. Karel heeft de Nicolaïcantorij van mij overgenomen, ik dirigeer nu alleen nog de Vespercantorij. Iedere eerste zondag van de maand en soms ook een vijfde zondag werkt deze cantorij mee aan de (cantate-) vespers en Evensongs. Tijdens de cantatevespers is de instrumentale begeleiding in handen van de Cappella di San Nicolai, gevormd door musici die zijn gespecialiseerd in oude muziek. Ook zijn er jazzvespers. Medewerking wordt dan verleend door HOT (Het Orgel Trio), dat naast Berry van Berkum bestaat uit klarinettist Steven Kamperman en bassist Dion Nijland, en Henk Kraaijeveld, een professioneel jazz-zanger en

Het Orgel Trio, hier aangevuld met de koperblazers Joost Buis en Ruben Drenth.

gemeentelid van de Nicolaïkerk. Dat zijn heel speciale diensten. Door de ontstane overformatie binnen het team van kerkmusici wordt van ons verwacht dat we ook in andere Utrechtse kerken spelen. Ook dat doe ik met plezier, we zijn in deze stad gezegend met veel mooie orgels. Ik hoef alleen maar de Domkerk en de Jacobikerk te noemen.”

TEAMWORK

De Jeugdcantorij bestaat al een tijdje niet meer. Wel zijn er regelmatig speciale kinderprojecten, waaronder musicals over Bijbelse personages zoals Jozef en Mozes. Ko componeert daarvoor zelf de muziek. De teksten werden in opdracht van de Marcuskerk en Nicolaïkerk geschreven door Karel Deurloo, emeritus-hoogleraar theologie aan de Universiteit van Amsterdam (in 2019 overleden). “Voor de musicals repeteren we een half jaar lang iedere zondagmiddag. Rijp en groen mag meedoen, maar als je meedoet is dat niet vrijblijvend. Net als in een voetbalteam geldt: je doet het met een team, er wordt op je gerekend, je kunt niet gemist worden. Dat is best een uitdaging. Maar uiteindelijk bereiken we vaak een mooi resultaat. Kinderen die ooit meegedaan hebben, praten daar jaren later nog steeds enthousiast over. Bij elke nieuwe musical bieden oud-deelnemers aan om achter de schermen te komen helpen. Op deze manier samenwerken en mensen verbinden geeft me veel voldoening.”

Het is een mooi bruggetje naar de lespraktijk van Ko. “Ik geef zo’n tien tot twaalf uur orgel- en pianoles per week. Als docent leer ik daar iedere dag weer van. Dat vind ik ontzettend leuk en inspirerend. Een Joods gezegde luidt: ieder mens heeft een leraar en een leerling nodig. Daar kan ik me goed in vinden. Sommige leerlingen blijven lang bij me, dan maak je hun persoonlijke en muzikale ontwikkeling van dichtbij mee. Verschillende van mijn oud-leerlingen hebben het inmiddels aardig ver geschopt, zoals Dorien Schouten en Christiaan Richter. Veel plezier beleef ik ook aan het coachen van organisten, bijvoorbeeld

in improvisatie of gemeentezangbegeleiding. Als mensen dan vervolgens zeggen dat ze bij diegene fijn kunnen zingen, ja, dan voelt dat voor mij net zo goed als een compliment.”

AVONTUURLIJKE PROGRAMMA’S

Naast zijn werkzaamheden als kerkmusicus en docent heeft Ko een bescheiden concertpraktijk. “Samenwerken met mensen is wat ik het liefste doe, of dat nu als organist is, als dirigent, of als docent. Ik geef graag soloconcerten, maar ik ben niet het type dat heel de zomer met de orgeltas op pad gaat. Sinds ik de Nicolaïcantorij niet meer onder mijn hoede heb, is er in mijn agenda wat meer ruimte gekomen voor het geven van orgelconcerten. Die ruimte wil ik zeker gaan gebruiken.” Gevraagd naar welke Nederlandse orgels hem aanspreken, noemt Ko de Stevenskerk in Nijmegen, de Martini-kerk in Groningen, de Grote Kerk in Zwolle en de Grote Kerk in Alkmaar. Bij het samenstellen van zijn concertprogramma’s vindt hij variatie en avontuur belangrijk. “Een programma is als een compositie, het moet goed en evenwichtig zijn. Twintigste- en eenentwintigste-eeuwse muziek neemt daarbij een belangrijke plaats in. Het spelen van en luisteren naar

Met leerling Jakob Köpke.

Aan de klavieren van het Marcussen-hoofdorgel.

nieuwe muziek ervaar ik als avontuurlijk en prikkelend. Als je aan een nieuw stuk begint duurt het langer om een goed beeld van het geheel te krijgen. De contouren worden vaak pas duidelijk na lang en intensief studeren, waarvoor veel discipline vereist is. Soms is de componist bij de voorbereiding van de uitvoering betrokken, dat is altijd heel bijzonder.

Dat ik me destijds meer op eigentijdse muziek ging oriënteren was ook wel een beetje een reactie op de vele dogmatische opvattingen over de uitvoeringen van oude muziek. Het aardige is dat ik door het spelen van nieuwe muziek weer met een

frisse blik naar oude muziek ben gaan kijken. Muziek die wij nu oud noemen was ooit natuurlijk ook nieuw. Je hoort wel eens zeggen dat veel nieuwe muziek te moeilijk is voor het publiek. Ik zie dat anders, nieuwe muziek activeert je luisterhouding. Luisteren naar muziek is meer dan alleen consumeren, het leven is ook niet altijd comfortabel. De muziek mag best confronterend zijn. En met een pakkende toelichting kun je het publiek vaak bepaalde handvatten meegeven bij het luisteren. Zelf neem ik voor zo'n toelichting meestal mijn vader als uitgangspunt: hij houdt van orgelmuziek maar is geen kenner zoals jij en ik. Zo iemand moet

je niet om de oren slaan met allerlei technische en musicologische termen. Neem bijvoorbeeld Messiaens *Apparition de l'église éternelle*. Voor veel mensen is dat heel abstracte muziek, zo heb ik gemerkt, maar als je uitlegt wat de componist hier uitbeeldt en hoe hij dat doet, bijvoorbeeld door middel van de 'hamerslagen' in het pedaal die de onophoudelijke bouw van de eeuwige kerk voorstellen, gaat zo'n stuk ineens leven. Ook op die manier zoek ik de verbinding."

GROEI PROCES

Over de toekomst van de kerkmuziek in het algemeen en het orgel in het bijzonder is Ko redelijk positief. "We hebben veel jonge organisten die op hoog niveau musiceren, in combinatie met prachtige orgels. Er zijn mooie initiatieven, zoals het project *Stay-Tuned.nu* dat orgelspelende tieners met elkaar in contact wil brengen. Verder vind ik het fijn dat er op de scholen weer meer aandacht komt voor het zingen. Samen zingen wordt door veel mensen als heel waardevol ervaren. Dat hebben we de afgelopen tijd kunnen merken toen de gemeentezang, weliswaar noodgedwongen, het zwijgen werd opgelegd. Wel maak ik me er zorgen over dat steeds meer mensen onbekend zijn met de taal van de liedboekdichters. We leven in een cultuur van snelle, hapklare brokken. Laagdrempeligheid is het toverwoord, maar snel binnen is vaak ook snel weer buiten. Het binden van mensen is niet eenvoudig. We hebben hier bijvoorbeeld in de Nicolaïkerk het project *Klas in de Klaas*. Basisschoolleerlingen komen dan een ochtendje op bezoek in de kerk, waarbij ik de orgels demonstreer. Op dat moment zijn de kinderen razend enthousiast, maar meestal blijft het daarbij. Liefde voor liturgie en kerkmuziek is een groeiproces, verdieping kost tijd. Als kerkmusicus zie ik het als mijn opdracht om goede kwaliteit na te streven, om tijdens het samen spelen en zingen het beste in elkaar naar boven te halen. Die wisselwerking, dat is het mooiste wat er is."

